

Pred týždňom sme vám predstavili [doc. Ivana Chalupeckého](#), s ktorým sme sa rozprávali o histórii nášho kraja, ale predovšetkým sme skloňovali tému

[Spišský Jeruzalem](#)

. Prinášame vám dnes prvú časť rozsiahleho rozhovoru.

1. Pán docent, na oslavách osemstoročnice Spiša (2009) ste poopravili moderátora, ktorý vás na nádvorí Spišského hradu privítal ako historika s tým, že ste edukáciou aj celoživotným profesionálnym pôsobením archivár a históriu si pestujete ako koníčka... Svária sa vo vás tieto dve veľmi príbuzné vedecké disciplíny?

Ako kedy... Štyridsať rokov som odpracoval v archívniectve a popritom som sa venoval svetským aj cirkevným dejinám. Nemôžem nikomu zabrániť, aby ma nazýval historikom, no pokiaľ môžem, vždy pripomeniem prioritu archívniectva, lebo bez neho by som sa nemohol zaoberať históriou. A keď, tak značne povrchno. Okrem toho ťažko čo len porovnávať spoločenské postavenie a podmienky historikov u nás a v Európe, trebárs v takom Poľsku, ale to by bola úplne iná téma...

2. Privítali ste projekt Spišského Jeruzalema, navrhli ste niekoľko pozoruhodných námetov propagácie tejto unikátnej lokality, a predsa nabádate k zdržanlivosti s prípadným vydaním sprievodcovskej príručky alebo publikácie v inom žánrovom stvárnení...

Sprievodná správa urbanistickej štúdie Spišského Jeruzalema, je obsažná, faktograficky nasýtená a historiograficky presná. Teoreticky by mohla byť – po niekoľkých nevyhnutných úpravách – zaradená ako fundament sprievodcovskej príručky. Autori však hneď v úvode 5. kapitoly tohto seriózne vypracovaného dokumentu korektne priznávajú:

„V tak bohatom historickom vývoji územia Spiša nie je možné v podrobnostiach opísať historický vývoj územia. V urbanistickej štúdii sa obmedzujeme iba na najdôležitejšie fakty, resp. na udalosti majúce bezprostredný súvis s riešenou úlohou.“

Žiada sa preto meritórne rozhodnutie o tematickom rozsahu textu, ktorým sa doplnia doposiaľ získané a nazhromaždené informácie... Všeobecne sa napríklad akceptuje tvrdenie, že archeologické pozostatky kláštora na Pažici sú benediktínske, ale kláštor mohli postaviť aj členovia niektorej križiackej rehole; veď to bolo storočie križiackych výprav... Pokiaľ ide o archeologický výskum Dr. Adriána Valáška z polovice sedemdesiatych rokov 20. storočia na Pažici, bola to akási pridaná hodnota. Archeológovia si vtedy akoby odskočili do tejto lokality z hlavného, oficiálne schváleného výskumu na Spišskom hrade. Ukazuje sa potreba nového archeologického prieskumu pozostatkov pažického kláštora, ktorý by mohol priniesť presnejšie, relevantnejšie dôkazy o pôvode tejto pamiatky poblíž Spišskej Kapituly.

Ak sa zhodneme na tom, že Spišská Kapitula bola večeradlom, žiada si to nové historiografické bádateľské postupy, nové možné vysvetlenia a interpretácie tejto paralely z teologického aj

historického hľadiska. Pretože doposiaľ sa analógia Kapituly a večeradla v odbornej, dokonca i teologickej literatúre spomína len okrajovo, ba vôbec nie... Závažným faktom sú práve v tejto súvislosti výsledky archeológov, ktorí pred dvomi rokmi objavili pozostatky cintorína pod základmi spišskokapitulskej Katedrály sv. Martina postavenej najneskôr v 13. storočí. Čie pozostatky však spočívajú pod fundamentom katedrály? Kto založil tento cintorín a kedy? Podrobné objasnenie týchto a mnohých ďalších otázok súvisiacich so Spišským Jeruzalemom si vyžaduje dlhodobější, zhruba polročný historický výskum, na ktorom v súčasnosti pracujem.

3. Akí ľudia boli prví kolonisti na území Spiša, ktorí podľa vás prišli s najväčšou pravdepodobnosťou z Flandier? Čím sa vyznačovali (profesia, konfesia, naturel, sociálne postavenie)? Aký bol proces ich adaptácie v teritóriu stredného Spiša: čo si priniesli zo svojej domoviny (tradícia, kultúra, vzdelanosť, zvykoslovie)...

Uhorskí panovníci potrebovali na rozhraní 12. a 13. storočia dosídiť riedko obývané územia Slovenska. Túto misiu mali splniť nemeckí kolonisti, ktorí v tom čase prišli aj na Spiš. Stredný Spiš je najznámejšou kolonizačnou oblasťou; osídľovanie teritória v údolí riek Hornádu a na pri hornom toku Popradu sa s najväčšou pravdepodobnosťou začalo v čase panovania kráľa Gejzu II. v polovici 12. storočia. Kolonizovanie Spiša ale vyvrcholilo po tatárskom vpáde, čiže o celé storočie neskôr.

Prikláňam sa k verzii, podľa ktorej boli pôvodnou domovinou strednospišských Nemcov Flandry. Kolonisti boli zväčša roľníkmi a remeselníkmi a výraznou mierou sa zaslúžili o vznik spišských miest (Levoče, Spišskej Novej Vsi, Kežmarku, Popradu).

Panovník Štefan V. musel zosúladiť postavenie prichádzajúcich nemeckých kolonistov s vtedajšou jurisdikciou župy a 24. novembra 1271 vydal listinu, ktorou stanovil novým osadníkom ich privilégiá, a tie boli vskutku veľké. V prvom rade boli kolonisti oslobodení od všetkých poplatkov, daní a dávok, ale za toto kráľovské privilégium boli povinní raz ročne, vždy na sviatok sv. Martina zaplatiť 300 hrvien striebra budínskej váhy ako teragium (pozemková daň).

„Ak by sa krajina ocitla vo vojnovom stave, boli kolonisti povinní vyslať pod kráľovské bojové zástavy päťdesiat mužov. Ako odmenu za krv preliatu v bojoch dostali kolonisti právo voliť zo svojich radov župana alebo richtára (comitem vel judicem), ktorý ich môže spolu s hradným županom (cum comite pro tempore constituto) súdiť. Ako miesto súdnej stolice sa výslovne uvádza Levoča (civitate provincie capitali). Súdy mali vychádzať z vlastného práva župana a richtára (juxta jus et consuetudines).“

Privilégiá spišských Sasov, ktoré im udelil kráľ Štefan V., mali jednu zvláštnosť: netýkali sa jednotlivcov, ako bolo zvykom v podobných panovníckych dokumentoch, ale celej, a rozhodne nie zanedbateľnej etnickej komunity kolonistov.

Spiš mal však aj drobnú šľachtu zvláštného charakteru – kopijníkov. V roku 1245, teda krátko po odchode Tatárov, dostali od Bela IV. listinu, ktorou im potvrdil všetky výsady – a nie malé, čo v minulosti užívali. Boli oslobodení od všetkých daní a poplatkov okrem tých, ktoré musela odvádzať aj ostatná šľachta.

Ich povinnosťou bolo v prípade zvolania kráľovského vojska vyslať doň jedného ozbrojeného kopijníka za každé štyri usadlosti, ktoré majú viac zeme ako štyri poplužia. Mali dokonca aj dedičné právo, čo nemala ani vysoká šľachta. Okrem niekoľkých výnimiek boli oslobodení spod právomoci spišského župana. Privilégium im teda umožnilo širokú samosprávu, ktorú aj využili. Vytvorili si samosprávny celok zorganizovaný ako župa, ktorý bol zrušený až v roku 1802.

4. Historickým predchodcom Spišského biskupstva bolo prepoštvstvo. Ako sa podieľalo

na správe záležitostí svetských aj cirkevných? Nakoľko ovplyvňovalo prepoštvstvo život v tomto teritóriu? Aké kultúry presadzovalo a zavádzalo medzi ľud? O prvom spišskom prepoštovi Jakobovi dodnes pretrvávajú polemiky či bol, alebo nebol hodnosťou v postavení biskupa...

Spiškokapitulský kanonik a vicerektor Vysoké školy bohosloveckej Ján Jalovecký vo svojej štúdií Liturgické hnutie na území Spišskej diecézy konštatuje, že začiatky Spišskej Kapituly siahajú do dávnej minulosti, azda ešte do druhej polovice 12. storočia.

Svoje tvrdenia založil na výskumoch domácich i maďarských historikov: Hradskom, Pirhallovi, Mihalyfiovi, Špirkovi a iných.

Spiš v tej dobe bol cirkevne pripojený k Ostrihomskej arcidiecéze. Roku 1202 kráľ Imrich založil Spišské prepoštvstvo. Župan Spišského hradu a spišský prepošt predstavovali svetskú a cirkevnú moc. Prvou cirkevnou organizáciou na území Spiša bolo teda Spišské prepoštvstvo, prináležiace k Ostrihomskému arcibiskupstvu, ktorému bolo podriadené aj z hľadiska platných predpisov a nariadení. Okrem prepošta od začiatku boli určení štyria hodnosťári, medzi nimi lektor a kantor. A práve týchto poverili po vzniku prepoštvstva, aby založili školu na prípravu kňazov. Počet kanonikov rástol s významom prepoštvstva. Za čias prepošta Lukáča roku 1282 bol počet kanonikov ustanovený na desať. Toto prepoštvstvo pôsobilo ako skutočná a naozajstná diecéza. Historik Jozef Špirko vo svojej knihe Mons Sancti Martini (Vrch svätého Martina) uvádza prípady, ktoré môžeme pokladať za pokusy a snahy vytvoriť z tunajšieho prepoštvstva samostatnú Spišskú diecézu. Ako prvý môžeme uviesť prípad prepošta Jakuba (1284 – 1301), ktorého dokumenty uvádzajú (titulujú) ako spišského biskupa.

Hoci okolo osoby Jakuba ako biskupa sa vyskytlo viacero rozporuplných hypotéz, predsa obstoí tvrdenie, že skutočne biskupom bol. Napríklad uhorský panovník Ondrej III. úradne oslovuje Jakuba ako spišského biskupa, aj sám Jakub sa uvádza ako spišský biskup.

Neznamená to však, že bol diecéznym spišským biskupom, ale bol biskupom ad personam a Spiš zostal i naďalej prepozitúrou. Podľa najpravdepodobnejšej hypotézy bol prepošt Jakub svätiacim (pomocným) biskupom Ostrihomskej arcidiecézy s právomocami kvázi spišského biskupa na území Spišského prepoštvstva.

V niektorých dielach sa prepošt Jakub uvádza ako episcopus Scepusiensis a Kostol sv. Martina ako ecclesia cathedralis. Na základe toho niektorí historici predpokladajú, že Spišské biskupstvo existovalo už od konca 13. storočia.

5. Prvého oficiálneho spišského biskupa uviedla do úradu cisárovná Mária Terézia: 29. októbra 1779 odovzdala dekrét Karolovi Salbeckovi. Po ňom zasadlo na diecézny biskupský stolec d'alsích desať cirkevných hodnosťárov. Ako sa javí ich osobnostný profil a pôsobenie v historickej retrospektíve? Čím okrem svojej duchovno-pastoračnej misie zveľadili, obohatili kultúrny, sociálny a spoločenský život Spiša?

Salbeckov nástupca biskup Ján Anton Révay (1787 – 1806) dbal o rozvoj cirkevného školstva. Kvôli zriadeniu seminára v Spišskej Kapitule zvolal 24. októbra 1802 zhromaždenie diecézneho kléru do Spišského Štiavniku.

Po ňom nastúpil Michal Brigido (1780 – 1787). Zaslúžil sa o výstavbu kňazského seminára v Spišskej Kapitule i o jeho slávnostné otvorenie 11. novembra 1815. Staral sa taktiež o rozširovanie slovenských náboženských kníh medzi veriacimi.

Biskup Ján Krstiteľ Ladislav Pyrker (1810 – 1821) sa pričínil o dokončenie výstavby spiškokapitulského katolíckeho učiteľského ústavu, prvého svojho druhu v celom Uhorsku. Vydal nový katechizmus, písal poéziu v nemčine a jeho verše boli preložené do viacerých

jazykov.

Piatym spišským biskupom bol Dr. Jozef Bélik de Dézser (1824 – 1847). V bratislavskom seminári aj na Spiši podporoval literárne i ľudovú výchovné úsilie Bernolákovcov, na Spiši dal vybudovať niekoľko škôl a kostolov. Zostali po ňom dôkladné kanonické vizitácie. Bol človekom príkladného sociálneho cítenia. Založil niekoľko dobročinných fondov, napríklad pre starých a chorých kňazov, učiteľov, vdovy a siroty. Miesto svojho posledného odpočinku našiel v krypte Kostola sv. Magdalény v Jablonove; obci, ktorá je tiež súčasťou projektu Spišský Jeruzalem. Cisár Ferdinand V. vymenoval v rušnom období meruôsmych rokov za šiesteho spišského biskupa Dr. Vincenta Jekelfalussyho, ktorý však úradoval veľmi krátko (1848 – 1849). Zúčastnil sa na Prvom vatikánskom koncile v Ríme, angažoval sa v propagácii dogmy o neomylnosti pápeža a kvôli svojmu postoju musel znášať perzekúciu úradov monarchie.

Nástupcom Dr. V. Jekelfalussyho sa stal Dr. Ladislav Zábojský (1850 – 1870), ktorý v roku 1852 založil levočský dievčenský vzdelávací ústav. Podporoval vyučovanie slovenčiny v Spišskom seminári a upevňovanie národného povedomia obyvateľstva diecézy.

Biskup Dr. Jozef Samassa (1871 – 1873) mimoriadne dbal o výchovu a vzdelávanie klerikov i duchovenstva. V Katedrále sv. Martina nariadil reštaurovanie gotickej kaplnky Zápoľských a financoval nové kaplnkové farebné vitráže. Na náboženské a kultúrne ciele venoval vyše 500000 forintov. Pod názvom Sugarak vydal výber zo svojich pastierskych listov a kázní o problémoch cirkevného života. Pápež Pius X. vymenoval 11. decembra 1905 biskupa Samassu za kardinála.

Deviatym spišským diecéznym biskupom bol Juraj Császka (1874 – 1891). Roku 1875 sa dožil veľkej pocty: udelenia veľkého kríža rytiera od Svätého Hrobu. Zakladal učiteľské, vzdelávacie a čitateľské spolky, patril k zakladateľom Spišského historického spolku. V Spišskom Podhradí založil tlačiareň, prispieval na vydávanie regionálnych nemeckých novín Zipser Bote.

Jeho nástupcom sa stal Pavol Szmrecsányi (1892 – 1903). Prispieval do náboženských časopisov a bol mecénom vedy a umenia a podporoval aj rozvoj turistiky.

Biskup Dr. Alexander Párvy (1904 – 1919) zohral veľmi nešťastnú rolu v Černovskej tragédii, no jeho úradovanie nebolo len negatívne. Dal opraviť budovu učiteľského ústavu v Spišskej Kapitule a veľkú starostlivosť venoval aj rozvoju tunajšieho kňazského seminára. Písal básne, zaoberal sa cirkevnou históriou, vydal niekoľko zväzkov kázní, prispieval do periodík Katholikus Néplap, Iskola Barát, Új Magyar Sion, Magyarország és Nagyvilág, Katholikus Szemle, Irodalmi Szemle. Počas prvej svetovej vojny odišiel do Maďarska, kde onedlho zomrel.

Išlo napospol o biskupov vzdelaných; Michal Brigido a Jozef Bélik de Dézser mali šľachtický pôvod. Táto plejáda najvyšších hodnostárov Spišskej diecézy okrem svojho duchovenského poslania horlivo podporovala vzdelanosť, kultúru a starala sa o sakrálne kultúrnohistorické pamiatky. Portréty týchto osobností sú v rezidencii biskupského úradu, ale určite by mali svoje opodstatnené miesto i význam v diecéznom múzeu.

{comments on}